

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. *Стаття присвячена висвітленню теоретичних питань щодо формування лідерської позиції у студентів вищих технічних навчальних закладів. В роботі досліджуються теоретичні засади, на яких ґрунтується створення якісного методичного забезпечення навчально-виховного процесу при формуванні лідерської позиції у майбутніх інженерів. В дослідженні автор розглядає проблеми становлення лідерської позиції у студентів вищих технічних навчальних закладах у філософському, психологічному та педагогічному аспектах. В статті зосереджено увагу на питаннях формування соціальної та професійної компетентності сучасного інженера в контексті феномену лідерства в умовах навчально-виховного процесу вищих технічних навчальних закладів. Актуалізується потреба у вдосконаленні методик та механізмів підготовки у вищій технічній школі фахівців-лідерів. Автором пропонується модель формування лідерської позиції майбутніх інженерів у навчально-виховному процесі у вищих технічних навчальних закладах. У статті зазначено перспективи щодо подальшого удосконалення підготовки майбутніх інженерів в вищих технічних навчальних закладах на ґрунті посилення гуманітарної, особливо, психолого-педагогічної підготовки фахівців та виховного характеру навчання.*

Ключові слова: *теоретичні питання, лідерство, формування лідерської позиції, майбутній інженер, соціальна компетентність, професійна компетентність, педагогічна модель, навчально-виховний процес, вищий технічний навчальний заклад.*

Abstract. *The article is devoted to clarifying theoretical issues as to leadership stance forming in students of technical higher education establishments. In her work the author researches theoretical foundations on which is based the creation of quality methodological support of training and education process when forming leadership stance in future engineers. In her research the author views the problems of making up leadership stance in students of technical higher education establishments in philosophical, psychological, and pedagogic aspects. The attention in the article is concentrated on the problems of forming social and professional competency of a modern engineer within the context of leadership phenomenon under conditions of training and education process of technical higher education establishments. The need in improvement of methods and mechanisms of training specialists-leaders in higher education system is stressed upon. The author offers a model of leadership stance forming in future engineers in the course of training and education process at technical higher education establishments. The article outlines the perspectives as to further improvement of future engineers' training at technical higher education establishments on the basis of enhancing humanitarian, especially psychological and pedagogic training of specialists and of the educative character of teaching.*

Key words: *theoretical issues, leadership, leadership stance forming, future engineer, social competency, professional competency, pedagogic model, training and education process, technical higher education establishments.*

Постановка проблеми. Сьогодні спостерігається суттєве зростання інтересу до проблеми формування лідерської позиції у майбутніх фахівців у вищій школі. Це обумовлюється низкою чинників, серед яких одним із визначальних є тенденція переходу від індустріальної моделі розвитку суспільства до інформаційної, що обумовлює зміни у цілях, змісті, і відповідно, у функціях та завданнях діяльності сучасного інженера. Ефективність інноваційної інженерної діяльності неможлива без фахівців, які мають сформовану лідерську позицію, яка, в свою чергу, обумовлює вимоги до

особистості майбутнього інженера, стосовно прояву лідерських якостей в когнітивній, інтелектуальній сферах, в сфері ділового спілкування, тому формування у майбутніх інженерів лідерської позиції є однією з важливих проблем технічної освіти. Сучасна філософія і психологія визначили для педагогіки низку класичних і інноваційних механізмів для розвитку особистості студентів в навчально-виховному процесі вищої технічної школи, які доречно запроваджувати і для становлення лідерської позиції у майбутніх інженерів.

Аналіз попередніх досліджень. В зарубіжній науковій літературі поняття лідерства та споріднені йому поняття досліджуються десятиліттями. Але сучасні іноземні дослідники (У. Беніс, Л. Боулман, Х. Гарден, Д. Гоулман, Т. Діл та ін.) сходяться на думці, що принципи управління та лідерства актуальні для минулого віку в сучасних умовах не ефективні. Ретельно досліджувати лідерство в вітчизняній науці розпочали тільки в останні десятиліття. Аналіз робіт вітчизняних дослідників (О. Василькова, Т. Гура, С. Калашнікова, Л. Карамушка, С. Максименко, А. Мітлош, С. Походенко, О. Романовський, Т. Фелькель та ін.) показує, що сучасні українські вчені в своїх роботах спираються на світовий досвід лідерських досліджень та застосовують елементи інтегративного підходу до розуміння лідерства. Також серед робіт українських науковців переважають прикладні дослідження, що зосереджуються на сутності та можливостях розвитку лідерства у різних сферах суспільної діяльності. У філософських, психологічних та педагогічних дослідженнях накопичено певний науково-теоретичний досвід, який може слугувати підґрунтям для більш детальної розробки питань формування лідерської позиції майбутнього фахівця. Аналіз праць різних авторів (А. Адлер, Б. Ананьєв, Л. Божович, М. Боритко, О. Бондаревська, Л. Виготський, А. Леонтєв, В. Мясіщев, В. Маркін, О. Петровський, В. Слободчиков, С. Рубінштейн та ін.) свідчать про складність поняття «позиція особистості», про широту і різноманіття її трактувань.

Мета статті полягає у розгляді і аналізі теоретичних засад, для створення якісного методичного забезпечення навчально-виховного процесу при формуванні лідерської позиції у майбутніх інженерів.

Виклад основного матеріалу. На протязі минулого століття дослідники феномену лідерства (філософи, психологи, соціологи, педагоги) створили ряд теорій лідерства. При цьому поняття лідерства постійно еволюціонувало, змінювались предмети і напрямки досліджень.

Аналіз сучасних робіт вітчизняних дослідників дозволив визначити декілька напрямків розвитку вчення про лідерство, актуальних для сьогодення: 1) дослідження професійної підготовки лідерів; 2) дослідження організаційного лідерства; 3) дослідження політичного лідерства. В рамках нашої роботи розглянемо перший напрямок.

Вітчизняні дослідники цієї групи (Т. Гура, С. Калашнікова, О. Пономарьов, О. Романовський) працюють в загальносвітовому тренді, орієнтуючись на інтеграцію підходів та теорій до розуміння лідерства. Першочергове завдання сучасної педагогіки вони вбачають у розробці якісної системи заходів для розвитку лідерського потенціалу майбутніх фахівців різних профілів. О. Романовський запропонував розглядати лідерство як трьох векторну структуру, що включає в себе лідерство як стан (набір особистісних характеристик та моделей поведінки, що підвищують успішність особистості), лідерство як процес (вплив лідера на послідовників), лідерство як команда (як міцні зв'язки між лідером та послідовниками, які забезпечують досягнення спільної мети). Основною метою лідера, дослідник вважає, досягнення гармонії між індивідуальними та груповими цілями членів команди [6, с. 75]. На думку О. Романовського розвиток лідерства можливий у вищому навчальному закладі лише за рахунок синергетичного ефекту, що виникає при поєднанні традиційної професійної підготовки та різних форм творчого самовираження майбутніх фахівців. Т. Гура в своїх дослідженнях приділяє особливу увагу розвитку лідерського потенціалу особистості майбутнього фахівця. Дослідниця виділила дев'ять основних умов становлення та розвитку лідерського потенціалу

майбутнього фахівця: високий рівень професійної компетентності; моральність, порядність, високий рівень культури; орієнтація на збереження навколишнього світу та підтримання гармонійних відносин між оточуючими; самодисципліна та спрямованість на саморозвиток; широкий світогляд, ерудиція, професійна культура; наявність педагогічних знань для реалізації наставництва; економічна компетентність; креативність та інноваційний стиль мислення; розвинена інтуїція та здатність до критичного мислення [3, с. 422-423]. С. Калашнікова зазначає, що сучасна професійна підготовка лідерів має бути суттєво допрацьована з урахуванням особливостей розвитку українського суспільства, та трансформована за рахунок включення в систему підготовки управлінських кадрів технологій активного навчання, методів розвитку комунікативної компетентності тощо [4]. Таким чином, можна зауважити, що феномен розвитку лідерства та лідерської позиції у майбутніх інженерів не достатньо вивчений; існує лише обмежена кількість робіт, що розглядають можливості прояву лідерства у майбутніх інженерів; відсутність досліджень в цій сфері пов'язана з недостатнім розумінням значення лідерства для кваліфікованого здійснення професійної діяльності інженера. Лідерська позиція – є в певному сенсі новим поняттям для вітчизняної педагогіки та психології; воно відображає здатність особистості до втілення лідерського потенціалу особистості у конкретній діяльності і потребує особливого дослідження.

Потрібно зауважити, що формування лідерської позиції у студентів в освітніх установах повинно відбуватись в межах гуманітарної парадигми. Гуманітарна парадигма забезпечує найбільший ефект виховання для розвитку особистості, що підкреслює провідний вітчизняний фахівець з філософії освіти Г. Васянович: «Дотримання гуманітарної парадигми щодо процесу формування особистості передбачає взаємозв'язок з такими поняттями до яких належить «виховна система», «виховний простір», «педагогічна підтримка», «самотворення особистості» та ін.» [2, с. 78].

В сучасній науці та практиці прийнято розглядати відповідність фахівця професійним вимогам в термінах компетентностей. Так І. Бех зазначає, що застосування компетентнісного підходу «відображає актуальні потреби суспільства, особливо ринку праці» [1, с. 26]. Дослідник відмічає, що на сьогодні активно досліджуються різні види компетентностей: професійна, організаційна, комунікативна, екологічна, політична, правова, соціальна тощо. З огляду на специфіку інженерної діяльності найбільше значення для забезпечення успішності інженера в сучасних умовах мають професійна та соціальна компетентність. Компоненти соціальної компетентності сприяють розвитку та становленню лідерської позиції особистості, а лідерська позиція в свою чергу стимулює розвиток компонентів професійної компетентності через високу мотивацію та спрямованість на самовдосконалення. Створення оптимальних умов для всебічного розвитку особистості дослідниця А. Коломієць визначила як гуманізацію освіти. На її думку: «...навчання повинне носити особистісно-орієнтований характер. Основними характерними рисами такого навчання є: пріоритет розвитку над навчанням; суб'єкт - суб'єктні стосунки між викладачем і студентами; знання, уміння й навички як засіб розвитку особистості; використання інтерактивних методів навчання; включення в процес навчання рефлексії, самоаналізу та само оцінювання» [5, с. 457]. Найбільш загальними педагогічними умовами формування професійної та соціальної компетентності майбутніх інженерів в процесі навчання у вищому технічному навчальному закладі є: розширений цикл гуманітарної підготовки; відпрацювання на практиці теоретичних знань; використання активних методів виховання та навчання. На нашу думку, тільки в структурі лідерської позиції інженера формуються особистісні якості, що дозволяють сучасному інженерові не тільки впроваджувати в експлуатацію та використовувати нові технології, але і ініціювати та управляти змінами в технологічному процесі.

Аналіз останніх наукових праць, в яких започатковано дослідження даної проблематики свідчить, що питання формування лідерської позиції у майбутніх інженерів в навчально-виховному процесі ще не були предметом спеціального

дослідження. У вітчизняній науці недостатньо розроблені питання формування лідерської компетенції у майбутніх фахівців, а становлення лідерської позиції у майбутніх інженерів ще мало досліджено. Тому створення методик і механізмів формування лідерської позиції є одним з актуальних питань вищої технічної школи. Ми вважаємо, що основним інструментом формування лідерської позиції майбутнього інженера в процесі професійної підготовки є створення педагогічних умов, які поєднують традиційні підходи до виховання і навчання та новітні педагогічні технології. Це обумовлено тим, що педагогічні умови спрямовані не просто на введення певних форм та методів роботи в навчально-виховний процес, а на створення особливо організованого професійного середовища, в якому студенти мають можливості для професійного та особистісного зростання.

Опираючись на аналіз науково-педагогічної літератури можемо стверджувати, що формування лідерської позиції у майбутніх інженерів під час навчально-виховного процесу у вищих технічних навчальних закладах буде найбільш ефективним, при виконанні наступних педагогічних умов: **включення студентів в різноманітні види самостійної діяльності**, що сприяє оволодінню складними вміннями і навичками бачити сенс і мету роботи, розвивати власні лідерські якості, по-новому підходити до вирішення питань, формувати власний лідерський стиль діяльності; **моделювання професійно-орієнтованих ситуацій і завдань**, що вимагають від студентів власної оцінки, нестандартних рішень, прояву лідерських якостей, самостійного підбору оптимальних способів впливу на оточуючих, відповідальності за свої рішення і дії; **організація цілеспрямованої діяльності** з формування і розвитку лідерських якостей у студентів шляхом взаємного впливу і дій на членів колективу для зміни і формування самого студента в системі своїх способів мислення і поведінки. Необхідно зауважити, що педагогічні умови складають єдиний комплекс, оскільки вони взаємопов'язані між собою і доповнюють один одного. Також важливо, що період застосування педагогічних умов повинен охоплювати як аудиторні, так і позааудиторні форми навчально-виховного процесу у вищих технічних навчальних закладах. Модель впровадження педагогічних умов формування лідерської позиції представлено на рис. 1.

Рис. 1 – Модель впровадження педагогічних умов формування лідерської позиції

В моделі визначено три критерії сформованості лідерської позиції майбутнього інженера: мотиваційно-ціннісний, пізнавально-поведінковий та особистісно-рефлексивний, кожен з яких визначається за своїми показниками. Комплекс пропонованих педагогічних умов обумовлює, насамперед, активні форми і методи виховання та навчання. Підсумовуючи вищевикладене, відзначимо, що формування лідерської позиції - це спеціально організований навчально-виховний процес, спрямований на становлення і розвиток цієї позиції у студентів.

Висновки. Феномен розвитку лідерства та лідерської позиції у майбутніх інженерів недостатньо вивчений. З огляду на специфіку інженерної діяльності найбільше значення для забезпечення успішності інженера в сучасних умовах мають професійна та соціальна компетентність. Формування лідерської позиції

необхідно розглядати як спеціально організований навчально-виховний процес, спрямований на становлення і розвиток лідерської позиції студентів, що визначено у запропонованій моделі. Перспективою подальших досліджень є експериментальна перевірка, апробація та застосування в навчально-виховному процесі вищих технічних навчальних закладів моделі впровадження педагогічних умов з формування лідерської позиції у майбутніх інженерів.

Література:

1. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 26–31.

2. Васянович. Г. П. Формування морально-правової відповідальності у майбутнього інженера / Г. П. Васянович // Духовно-моральні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації : зб. наук. пр. : за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., 5-6 листопада 2014 р., м. Харків : у 2 ч. Ч. 1 / ред. О. Г. Романовський, Ю. І. Панфілов. – Харків : НТУ "ХПІ", 2015. – С. 75-81.

3. Гура Т. В. Лідерський потенціал як важлива складова педагогічної культури викладача технічного університету / Т. В. Гура // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2015. – Вип. 44. – С. 418-428.

4. Калашнікова С. А. Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства : [монографія] / С А. Калашнікова. – Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – 380 с.

5. Коломієць А. М. Тенденції розвитку вищої освіти / А. М. Коломієць, Д. І. Коломієць // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / редкол.: І. А. Зязюн [та ін.]. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма „Планер”, 2015. – Вип. 42. – С.456-461.

6. Романовский А. Г. Трёхвекторная структура понятия лидерство / А. Г. Романовский, О. В. Квасник, В. В. Шаполова // Инновации в науке,

образовании и производстве Казахстана = Innovations in science, education and production of Kazakhstan : материалы Междунар. науч.-практ. конф., 17-18 ноября 2016 г., г. Алматы. – Алматы : ЕТУ, 2016. – Т. 2. – С. 73-77.